

Teoriakappaleen kieli on riittävän koukeroista vaativallekin kantilaiselle lukijalle. Esimerkiksi: ”Kun Peircen merkki-teoriassa symboli-termi viittaa konventionalisoituneisiin merkitysrakenteisiin, käsitys indeksistä suunnataan tuottamaan sen, että uudelleenmerkittäminen ei ole vain rituaalisen toiston tulos vaan on välttämättä sidottu puhehetkeen.”

Mikä nostaa 1920- ja 1930-luvut Suomen historian machiavelliläiseksi momentiksi? Kankaan mukaan se, että Suomessa tuolloin esitetyt käsitykset Venäjästä pitivät sisällään machiavelliläisen valinnan kahden seikan välillä: Venäjän naapuruus aiheuttaa hyvän tai pahan *fortunan*, jonka ailahtelevaisia aikaansaannoksia pystyy hallitsemaan *virtü*, aktiivinen tai passiivinen. Tämä kulminoituu Kankaan mukaan vuosina 1929–1932. Machiavelli tarjoaa heuristisen, joskaan ei instrumentaalisen selitysmallin, jota Kangas avaa teoksensa alkupuolella ja jolle hän omistaa kokonaisen luvun loppukeskustelun edellä. Hän vieläpä korostaa, että Machiavellin *Principe* ilmestyi suomeksi juuri vuonna 1918, kun uutta itsenäistä valtiota oltiin pystyttämässä. Totta, mutta tekstikriittisen lukijan pitäisi samaan hengenvetoon huomauttaa, että teoksen suomentaja Aarre Huhtala käytti vastineita, joilla selvästi tuettiin valkoisen vallan vakiintumista ja pyrittiin tukahduttamaan kumoukselliset tulkinnat. *Ruhtinas* pitäisi suomentaa uudelleen!

Kiintoisaa on huomata, että pilapiirtäjät eivät kuvaa pelkääntään Suomi-neitoa pelastettavana aarteena, vaan samoja esitysmalleja voidaan soveltaa myös korostamaan hyvän ja pahan välistä kamppailua Neuvosto-Venäjäillä ja Neuvostoliitossa. Niinpä Trotski kuvataan tappamassa veitsellä nuorta neitoa, joka on tällä kertaa tsaarin-Venäjän symboli. Myös Saksan 1930-luvulla

Kansainliitossa osakseen saamaa tyyliä kohtelua piirtäjä kuvaa väkivallantekona naiselle. Kun tähän vielä lisätään, että *fortuna* on nainen ja uudet asuttamattomat maa-alueet feminiinisen neitseellisiä, jonne kolonisoijat tuovat sivilisaationsa siemenet, päästään mielenkiintoisiin hahmotelmiin geografisten alueiden ja poliittisten yhteisöjen sukupuolittumisesta. Kun teemana on Suomen ja Venäjän välinen mahdollinen ystävyys, voidaan käyttää myös langenneen naisen myyttiä. Sitä käytettiin etenkin Lapuan liikkeen huippuaikana illustroimaan naapurin aiheuttamia vaaroja: jos neito alistuu tai edes flirttailee, siitä seuraa lankeaminen, siis Suomen tuho. Kangas pitäytyy kiitettävän tarkasti vain Suomen ja Venäjän suhteisiin liittyvissä piirroksissa, vaikka asiaa olisi voinut tarkastella laajemminkin skaalalla.

Vastaavalla tavalla kirjassa käydään läpi ritarikuvat, joissa

ritarin edessä on milloin luonnottomien tai järjenvastaisten rajojen ongelma, milloin rajan vetäminen oman ja vieraan välille, ja edelleen petokuvat, joissa karhu uhkaa viattomia ihmisiä tai pienempiä eläimiä, mutta joissa käydään myös nokkapokkaa suomalaisten kommunistien, Moskovan orjien kanssa.

Kaikkiaan Anni Kangas on kutonut kokoon oivallisen analyysin rajattuun aihepiiriin liittyvistä piirroksista. Mielenkiintoinen piirre on, että hän ei käytä lotmanilaista tai muuta semioottista mallia piirrosten analyysiin, vaan pitäytyy ainakin Venäjä-kontekstissa harvinaisemmassa Peircen kehikossa. Tosin alkupuolen teoreettinen pohdiskelu ja eritely muodostavat aikamoisen kynnyksen kirjaan perehtyjälle, mutta kun sen yli pääsee, kuvien analyysit alkavat aueta. Itselleni kynnyksen ylitys onnistui vasta toisella yrittämällä.

Tapani Kaakkuriniemi

Putinin Venäjästä vauhdikkaasti

Arto Luukkanen: *Projekt Putin. Uuden Venäjän historiaa 1996–2008*. WSOY: Helsinki, 2008. 284 s.

Dosentti Arto Luukkanen on kirjassaan lähtenyt ennakkolooltomasti ja uutta etsien käsittelemään Venäjän poliittista historiaa viimeisen runsaan kymmenen vuoden ajalta. Tavoitteena on pohtia totalitaarisen ja autoritaarisen uudistamisen eroa ja alhaalta päin nousevan demokratian ja reformien välistä suhdetta Venäjällä (s. 14). Kirja jakaantuu kuuteen lukuun, joista viidessä ensimmäisessä tarkastellaan Venäjän poliittisen tilanteen kehittymistä kronologisesta näkökulmasta. Viimeinen luku on omistettu metodiselle keskustelulle. Teos alkaa kertomuksella 1990-luvun alussa

uhanneesta Venäjän hajoamisesta, valtioalueen kutistumisesta ja armeijan kääpiöitymisestä. Toisessa luvussa kuvataan sitä, kuinka Venäjän yhteiskunta luisui entistä lähemmäs tuhoutumistaan 1990-luvun lopulla, vaikka toisaalta aito moniarvoinen demokratia otti samalla ensimmäisiä askeleitaan. Luvuissa kolme ja neljä kerrotaan Putinin kahdesta presidenttikaudesta: turvallisuuspalvelu kaappasi johtoaseman, kokosi alueille hajonneen vallan keskusvallan kontrolliin, loi todellisen demokratian tilalle lume-demokratian eli demokratuuran ja käynnisti nationalistisen itsetunnon kohottamisen, joka johti törmäyskursille ulkomaiden kanssa. Samalla Putin kuitenkin palautti valtiontalouden vakauden ja näin myös yhteiskunta ja yksilöt vaurastui-

vat. Viidennessä luvussa luodaan skenaarioita tulevaisuudesta.

Kirjan johtavana teemana on ”sekurokration” syntyminen, millä Luukkanen kuvaa sitä, kuinka nykyinen Venäjä ei rakennu minkään aatteen tai ihanteen varaan, vaan ohjaavana voimana on turvallisuuden ja turvallisuuspalvelun vallan maksimointi. Hän puhuu ”sekurokration salaliitosta” eli siitä, että kaikki poliittinen valta on turvallisuuselimestä eikä niitä hillitse edes sellainen ideologinen kahle kuin mitä kommunistinen puolue oli neuvostoaikana. Putinin ja muiden 50-lukulaisten tärkein tavoite on Neuvostoliiton ajan turvallisuuden palauttaminen. Näkökulma on kiintoisa, mutta samalla hyvin problemaattinen. On totta, että Putinin aikana keskeisillä paikoilla on valttavan paljon entisiä turvallisuuspalvelun työntekijöitä. Voidaan kuitenkin kysyä, mikä ideologia ylipäättään ohjaa nykyisin pääosaa maailman valtioista, ja ovatko turvallisuuspalvelun työntekijät jotenkin aivan erityisiä, vihittyjä ihmisiä, joilla olisi jokin aivan erityinen, kaikista muista poikkeava misio? Eivätköhän he ole kaikissa maissa vain hyvin koulutettuja ammattivirkamiehiä. On sitä paitsi melko luonnollista, että Venäjää on rakennettu 1990-luvun kaaoksen jälkeen turvallisuuspainotteisesti. Mielestäni käsitteenä sekurokrationa sopii käyttää analyysin apuna, vaikka toisinkin on väitetty (ks. Kivinen, Markku (2008), Eilispäivän sanomalehti. – *Tieteessä tapahtuu* 3–4, 61–62; Luukkanen, Arto (2008), Menneisyyden kaikuja ja uuden tutkimuksen tuulia. – *Tieteessä tapahtuu* 5, 43–44; Susiluoto, Ilmari (2008), Sekurokrationa huono termi. – *Tieteessä tapahtuu* 5, 44–45).

Toinen keskeinen teema on lume-demokratian synty. Luukkanen mukaan 1990-luvulla aidon moniarvoisen demokratian syntyminen Venäjälle oli mahdollista,

mutta Putin murskasi tämän ja on sittemmin estänyt kilpailevien poliittisten voimien syntyminen luomalla pseudopuolueita. Juuri aidon poliittisen opposition tukeminen oli Luukkanen mukaan mm. Hodorkovskin vankeustuomion ydinsyy. Totta on, että Venäjän historia on täynnä sata-raappeja, joiden mielestä järjestälistä toimintaa ei esiinny heidän ulkopuolellaan. Putin näyttäisi kuuluvan heihin. Yhtä totta on kuitenkin myös se, että ankarasti yleistäen ”venäläiset eivät ole kiinnostuneet politiikasta vaan totuudesta” (s. 214), mikä johtaa aivan aidosti laumakäyttäytymiseen, jossa toisinajattelija on pikemminkin kiusallinen häirikkö ja huonosti käyttäytyvä ihminen kuin intellektuelli. Suomalaisesta perspektiivistä suomalainen demokratia on demokratiaa, mutta jonkin klaaniyhteiskunnan jäsenen kannalta se on kaaos. Maailmassa on kovin erilaisia demokratioita ja kulttuurien kohtaamisessa kannattaa muistaa sekin, että on kulttuuri-imperialismia mitata puhtaasti omilla mittareilla muita kulttuureja.

Kolmas teoksen läpikäyvä teema on keskuksen ja alueiden kamppailu vallasta ja resursseista. Tämä Luukkanen jo aiemminkin käsittelemä ilmiö ilmenee kiistatta koko Venäjän historiassa. Se oli erityisen ajankohtainen juuri 2000-luvun taitteessa ja siksi myös tärkeä osa tätä teosta. Luukkanen selkeä viesti on, että sekurokration onnistui pysäyttämään hajon.

Neljäntenä teemana on se, että Putinin hallinto ja laajemmin koko Venäjällä valtaapitävä kerros ei ymmärrä globalisoitunutta maailmaa ja sen vaatimuksia. Vanha geopolitiittinen ajattelu on sokaisut sen, mikä johtaa jatkuviin ulkopoliittisiin virhearviointeihin, vanhojen uhkakuvien korostamiseen ja siihen ikivanhaan luuloon, että maailmassa vallitsee ns. *bellum omnium inter omnes*. Tämä

puolestaan johtaa kansalliseen itsekkyyteen ja vakuuttuneisuuteen siitä, että ulkomainen vihollinen yrittää jatkuvasti iskeä Venäjää puukolla selkään. Puuttuva ymmärrys globaalista taloudesta on harhautanut Venäjän johdon itselleenkin vahingolliseen politiikan sotkemiseen talouteen mm. silloin, kun ulkovaltoja on kiristetty energiatoimituksilla. Kiinteästi tähän liittyy voimakas nationalismin kasvu, pyrkimys haalia globaalia energiavirtojen kontrollia itselleen ja hysteerinen pelko siitä, että ”oranssit vallankumoukset” leviäisivät Venäjällekin Ukrainasta ja Kaukasukselta. Tämä on niin tärkeä huomio, että siihen kannattaisi jatkossa syventyä huomattavasti enemmän.

Teoksen viides ulottuvuus on venäläisten hallinnollinen innovatiivisuus. Nykyinen Itä-Eurooppa on kiistatta ollut viimeisen 1000 vuoden ajan mitä kummallisimpien hallinnollisten kokeilujen aluetta. Jos Kiovan Rus vielä olikin jossakin mielessä germaaminen senioriteettivaltakunta, niin Iivana IV:n *opritšina* oli jo aidosti omaperäinen ratkaisu. Sittemmin kokeiluja on jatkettu läpi keisari- ja neuvostokauden. Luukkanen kuvaa kalifi–kleptokratia–sekurokrationa–sulttaani–”Putin-Jugend”-puhunnassa tätä nykyisen tilanteen kannalta erinomaisesti ja avaa uusia perspektiivejä selittämään koko venäläistä yhteiskuntaa. Mielestäni tätä ei tule pitää epätieteellisenä, vaikka erittäin täsmälliseen käsiteapparaattiin tottunut yhteiskuntatieteilijä sitä epäilemättä vieroksuu. On näet niin, että tällainen termeillä ”kikkailu” sisältää aivan relevantteihin historiallisiin paralleleihin viittaamista, eikä niillä kai muuhun pyritäkään.

Luukkanen kirjan kuudes ulottuvuus on kysymys siitä, edustaa-ko Putin Venäjällä ohimenevää ilmiötä vai jotakin pysyvämpää. Tähän kirjoittaja ei lopulta itsestään vastaa, eikä hänen tarvit-

sekaan vastata, koska sitä ei voi tietää. Luukkanen kuitenkin pitää Putinia selvästi ”kakkosketjun pe-laajana”, jota on vain hyödynnetty suuremmissa suunnitelmissa. Heikkoutena tässä Luukkasella samoin kuin monilla muillakin Venäjä-tutkijoilla on se, että yritetään löytää ”Venäjää” ja ”venäläisiä” historiasta ja pidetään kumpaakin ainutlaatuisena ilmiönä. Venäläisethän itekin uskovat omaan messiaaniseen asemaansa ja näkevät sen oikeutuksena (maailman)poliittiselle tehtävälle. Itse olen pikemminkin päätenyt siihen, että käsitys yhteisestä ja yhtenäisestä Venäjästä ja sen jostakin muista poikkeavasta erityisluonteesta on osa venäläistä nationalistista myyttiä. Venäjä on aina ollut valtava, monimuotoinen ja monipuolinen ilmiö, jonka ykseys on vain (Luukkasenkin monesti korostaman) keskuksen yksipuolinen näkemys. Siksi Venäjän ymmärtäminen edellyttää juuri sen heterogeenisuuden ymmärtämistä.

Kirjaa on kuitenkin kriitisoitava monelta kannalta. Arto Luukkanen näyttää veljeille viime vuodet liikaa sivuraiteille joutuneiden vanhojen kremlologien kanssa. Jo 1980-luvulla Suomen Moskovan suurlähetystön nuoremmat virkamiehet irvailivat suomalaisia ja länsimaisia ns. neuvostotutkijoita, jotka listasivat piirikomiteoiden sihteerien nimiä ja spekuloidivat nomenklatuuran sisäisillä puolueilla. Sitä pidettiin amerikkalaislähtöisenä roskana, jossa kaikki historiallinen tapahtuminen sidottiin yksilöiden toimiin, suunnitelmiin, intrigeihin, ”kilpailevien perheiden intresseihin” ja salaliittoihin. Jos jokin on kestävä Venäjän historiassa, niin se on erilaisten *nobodyjen* tuleminen yhtäkkiä pimennosta parrasvaloihin. Putin ei ole ensimmäinen ”everstiluutnantti”, joka arvaamatta tulee johtajaksi. Taus-talla ei välttämättä ole hallitsijan oikkuu kummempaa henkilökoh-

taista urasuunnitelmaa, poliittista agenda tai pitkän tähtäimen salaista ohjelmaa. Teoksen nimi *Projekti Putin* on hyvin epäonnistunut, koska se tuntuu viittaavan siihen, että kyse olisi ollut pitkään suunnitellusta hankkeesta. Jos yrittää kumota ajatuksen siitä, että venäläinen hallinto on pikemminkin reaktiivista ja improvisoivaa kuin erittäin suunnitelmallista, tämä pitäisi ihan oikeasti todistaa ihan oikeilla lähteillä. Tutkijan yksi tärkeimpiä keinoja pysyä tulokunnossa on tutkimusalueellaan matkustaminen, asuminen ja eläminen. Suurimpia vaaroja on umpioituminen omaan huippututkimuslaitokseen samanmielisten kaverien joukkoon ja kanssakäyminen vain samojen, vakiintuneiden kollegojen kanssa.

Luukkasen kirjaa ei voi pitää historiantutkimuksena. Syy tähän ei kuitenkaan ole horjuvassa teoriassa tai epämääräisessä käsiteapparaatissa, mistä Markku Kivinen on Luukkasta arvostellut. Historiatieteessä näet analysoidaan systemaattisesti jotakin tutkimusmateriaalia ja ratkaistaan sitä kautta asetettu tutkimuskysymys. Vaikka Luukkanen on hyvin selkeästi formuloinut ongelman, hän ei missään vaiheessa analysoi sitä eikä sen alakysymyksiä minkään lähdemateriaalin kautta, vaan kirjoittaa tapahtumista kertomuksen, joka edustaa hänen näkemyksiään ja mielipiteitään. Väitteensä hän ankkuroi sattumanvaraisesti milloin muiden tutkijoiden mielipiteisiin, milloin taas lehtikirjoituksiin.

Esimerkkinä olkoon väite: ”Tavallisille venäläisille sana demokratia sai uudenlaisia merkityksiä, se sai negatiivisen sävyn” (s. 33). Tämä lienee totta, mutta onko tämä tieteellisesti todistettu? Se saattaa olla allekirjoittaneen ja Luukkasen tuntuma asiaan, mutta emme ole päätyneet siihen minkään lähteistön analysoinnin kautta. Samalla tavoin Putinin puheiden ja hänen niissä käyttämiensä

termien (esim. lain diktatuuri, s. 72) diskursiivinen, systemaattinen analysointi olisi ollut varsin hedelmällistä, mutta nyt termit vain huomioidaan ja niiden merkityksillä spekuloidaan. Mistään ei ilmene, milloin kunkin termin käyttö alkoi, missä yhteydessä sitä on milloinkin käytetty, kuinka usein se on esiintynyt jne. Puhuesaan byrokraatian lisääntymisestä Luukkanen toimii journalistin tapaan ilmoittamalla totuuden. Kuitenkin tiedemies olisi esittänyt asiaa koskevia lukuja, taulukoita ja muita tosiasioita väitteensä tueksi. Tämä olisi ollut erittäin tärkeää, koska Luukkasen keskeinen sanoma sekurokration voitokulun selittämiseksi on se, että byrokraatit ovat saavuttaneet aina selkävoinon kaikista järjestyvä uudistuksista (s. 90). Varsinaisiin historian lähteisiin Luukkanen viittaa erityisen harvoin ja muutoinkin viitteitä on kirjassa niukasti. On lume-lehdistötutkimusta käydä läpi kirjoituksia jostakin aiheesta pohtimatta valikoidun lähdekokonaisuuden kattavuutta ja validiteettia; taulukointiakin voisi tässä yhteydessä harrastaa havainnollisuuden vuoksi (ss. 131 – 135).

Kirjan tulevaisuutta pohtiva luku on sinänsä vieras perinteiselle historiantutkimukselle. Itse en pidä sitä epätieteellisenä, koska tulevaisuudella spekuloinnin pitää olla historioitsijalle sallittua, kun se tapahtuu tutkimuksen pohjalta. Nyt kuitenkin tuo pohja puuttuu, joten tältä osin kyse on puhtaista mielipiteistä, joilla ei ole tieteellistä arvoa. Kansainväliset paralleelit Putinin ja Augusto Pinochetin tai Deng Xiaopingin välillä ovat mielenkiintoisia ja jopa valaisevia. Systemaattisena Luukkasen kontekstualisointia ei kuitenkaan voi parhaalla tahdollaankaan pitää sen enempiä kansainvälisen tutkimuksen kuin poliittisten rakenteiden kannalta. Monessa yhteydessä Luukkanen myös tyytyy toistamaan yleisesti

tunnettuja latteuksia melko kriittikkä (ss. 17, 19–21, 26, 30–31, 40–41, 109), ja pyrkimys selittää historian kautta nykyisyyttä jää kattavasti tekemättä. Voi toki olla niinkin, että tämä on yksinkertaisesti mahdotonta.

Luukkasen olisi kannattanut jättää kirjan loppuluku kirjoittamatta, koska se edustaa lähinnä ”muuta mieleen juolahtanutta”. Esitys lähteistä ja tutkimustraditiosta on kummallisesti kirjan lopussa: se olisi pitänyt esittää alussa, koska tieteellinen esitys perustuu siihen. Historian lähteitä Luukkanen käsittelee epäammattimaisesti. Positivistien hellimä arkistofetisismi on maailmalla unohdettu jo 1960-luvulla. Historiaa tutkii kaikkia menneisyyden jätteitä ja kutsuu niitä lähteikseen. Arkistodokumentit eivät ole tässä mielessä sen parempia kuin haastattelut, lehdistö, esineet jne. Ne kaikki ovat vain jätteitä jostakin inhimillisestä prosessista ja niitä analysoidaan sopivilla metodeilla. Nykyhistoriaa ei sovi mystifoida, koska sitäkin tutkitaan sen omilla menetelmillä.

Aiempaa tutkimusta esitellesään Luukkanen eksyy syrjäpoluille yhteiskuntatutkimuksessa, joka ei ole hänen vahvuutensa, lyö summittaisia iskuja Venäjän-tutkijoiden suuntaan ja lopulta päätyy harhaan aloittaessaan ristiretkensä transitiotutkimusta ja keskiluokan etsintää vastaan. Se on hänen mieskohtainen riitansa, jota kannattaisi käydä muilla foorumeilla. Samaa voi tietenkin sanoa myös hyökkäyksen kohteena

olleen professori Markku Kivisen kirjoittamasta Luukkasen kirjan arvostelusta *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä. Lopussa oleva esitys venäläisestä nationalismista on kiintoisa, mutta sekin jää esseen tasolle. Esitys ei kuulu myöskään tähän kirjaan, vaan ansaitsisi oman erityisen kirjansa, jonka tekemiseen Arto Luukkasella on laajalti kykyjä.

Kaikkiaan Arto Luukkasen teos ei ole tutkimus millään mitarilla eikä myöskään yleisesitys, koska sen monet väitteet ovat ainakin tutkimuksen tässä vaiheessa vielä todistamattomia ja siksi kiistanalaisia. Esitys onkin asioita tarkkaan seuraavan, niistä aidosti innostuneen, lukeneen, oppineen, viisaan ja sanavalmiin tiedemiehen poliittinen ja poleeminen mielipidekirjoitus. Sitä on hauska lukea, koska se on hyvin kirjoitettu, siinä on oivalluksia ja uusia näkökulmia. Sitä voi kuvata paikoin ”aivomyrskyksi” ja se avartaa kokeneenkin Venäjän tarkkailijan näkemään asioita uudella tavalla ja miettimään perinteisestä poiketen. On kuitenkin sääli ja tappio, että Arto Luukkanen ei vielääkään pysähdy aidoksi tutkijaksi, vaan esiintyy mieluummin kotimaisessa julkisuudessa asiantuntijana ja mielipideautomaattina. Hänessä olisi kuitenkin monella tapaa ainesta maailmanluokan Venäjän-tutkijaksi. Tavoitteet pitäisi asettaa korkeammalle eikä tuhata lahjojaan ja lukeneisuuttaan aamutelevision ruutuun!

Jukka Korpela

Merki(tyксе)llisiä suhteita Venäjällä

Suhteiden Venäjä. Toim. Suvi Salmenniemi & Anna Rotkirch. Helsinki: Gaudeamus, 2008.

Suvi Salmenniemen ja Anna Rotkirchin toimittama artikkeli-kokoelma *Suhteiden Venäjä* on

erinomainen tutkimukseen perustava yleistajuinen katsaus venäläisten arkeen ja siellä vallitseviin moninaisiin suhteisiin. Kirjoittajina on joukko eri sukupolvien Venäjä-tutkijoita, enimmäkseen sosiaalitieteistä. Teos käsittää

johdannon lisäksi yksitoista kiinnostavaa artikkelia, joissa katse kohdistetaan mikrotasolle. Se onkin tervetullut lisä Venäjän makrotason taloudellis-poliittisille analyyseille. Se nostaa esiin kahdellakin tapaa naiset: ensinnäkin selvää on se, että Venäjän arkea pyörittävät naiset. Toiseksi arkea ja siihen liittyvää tematiikkaa myös tutkivat pääasiallisesti naiset. Suuri osa artikkeleista pohjaa kentältä kerättyyn empiiriseen aineistoon, minkä kaltaiseen tutkimusotteeseen nimenomaan naispuoliset tutkijat näyttäisivät olevan orientoituneita.

Otsikko *Suhteiden Venäjä* voi kytkeytyä yleensä henkilösuhteisiin, mutta Salmenniemen ja Rotkirchin johdanto virittää lukijan sosiaalisten verkostojen, yksityisen ja julkisen elämänalueen henkilökohtaisten verkostojen ja niiden toimintalogiikan tarkasteluun. Varsinaisesti tästä näkökulmasta ei kuitenkaan kaikissa artikkeleissa ole kyse. Vaikka ne suhteita käsittelevätkin, moni artikkelista tarkastelee yleisemmin (intiimejä) suhteita eri konteksteissa nyky-Venäjällä. Varsinaisesta verkostotutkimuksesta ei myöskään muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ole kyse.

Useissa teksteissä luodaan katsaus Neuvostoliittoon ”verkostojen yhteiskuntana”, jolloin verkostojen tärkeys oli korostunutta tavaroiden ja palveluiden hankinnassa. Teos ei kuitenkaan sorru kinaamaan, ovatko verkostot yhä tärkeitä vai eivät, vaan siinä on luettavissa sosiaalisten suhteiden ja verkostojen yhä keskeinen rooli Venäjällä. Usea kirjoittaja kuitenkin toteaa verkostojen käytön muuttuneen ja arvelee muutoksia myös tulevaisuudessa. Teos ei myöskään syyllisty Venäjän mystifioimiseen: johdannossa todetaankin, että verkostot ovat tärkeitä kaikissa yhteiskunnissa, mutta esimerkiksi Suomen ja Venäjän välillä on kuitenkin selviä eroja pelisäännöissä. Maissa